

S a zászlót úgy illesd nyilvánosan,
Mintha volna árva kicsi-szalag,
Színháromság, titokban bujdosó -
Fiókok rejtekén rejtőzködő
Pókhálós kincs - a győztes lobogó.
S esküdj, hogy *Te* nem leszel az soha,
Aki mások ősi javára tör -
Rabból és páriából lettél ember, s szabad,
Nem lehetsz börtönőr.
Polgár voltál, s mint polgár harcos is.
Sok szürke éven át -
S minden kis lépésed önvédelem -
Józanul becsüld meg a katonát,
S ha igazság lesz a határokon túl:
Legyen határokon innen is az.
Különben egyet fordul a kerék -
S egy új tél mindent újra behavaz.

(1938. október 23.)

*****

Máthé Éva a romániai magyar sajtó számára készített, összefoglaló beszámolóját azért közöljük, mert fontosnak tartjuk, hogy megmutassuk: mások, „kívülállók” hogyan vélekednek a háromnapos, koncentrált rendezvénysorozatról, miként látják és látatják közösségünk problémáit, jövőjét.

Egy sajátos népcsoport nem enged jussából!

Annál alaposabban, körültekintőbben előkészített, és olajozottabban zajló rendezvényt, mint a szeptember 29. és október 1. között Budapesten megtartott **Magyarörmény Kulturális Napok** - ritkán láttam. A sajtó számára előre kinyomtatott anyag, a programfüzet alapján az is pontos, átfogó képet alkothat arról, hogy mi a gondja-baja a Kárpát-medencében élő magyarörményeknek, aki nem volt jelen a Napokon. A beharangozó anyag egyik mondata szerint: "A rendezvénysorozat egy kicsit politikai megnyilvánulásnak is tekinthető, olyan értelemben, hogy a magyarörmény közösség önállóan megmutatja: él, és nemcsak múltja, hanem jövője is van." Nos aki jelen volt a két napon át szinte megállás nélkül, reggeltől estig tartó előadássorozaton, az valóban rájöhetett arra, hogy a találkozó politikai esemény volt a javából. Valláspolitikai, kisebbségpolitikai nyílt szembeszegülés azzal, ami ma Magyarországon "örmény vonalon" zajlik.

Néhány szó kevés annak a dr. Issekutz Sarolta ügyvédnek a méltatásához, aki a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulásának elnökeként kiváló szervezőkészséggel, ragyogó intelligenciával összefogta, levezette, és bizonyára korábban megtervezte ezt a találkozót, mely Budapest azon négy kerületének egy-egy színhelyén zajlott, ahol léteznek örmény kisebbségi önkormányzatok. Egyébként a magyarországi szervezők, résztvevők mellett az erdélyi örmény szigetek: Szamosújvár, Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz küldöttei voltak jelen a tulajdonképpen zárt körű, de a sajtó számára nyitott találkozók. A szervezők közül még ide kívánczik a kolozsvári Kovács Júlia neve, aki Bálint Tibor író neje, és az Arménia Örménymagyar Baráti Társaság elnöke.

A budapesti IX. kerületben levő Dési Huber István Művelődési Házban zajló első napi rendezvényen nem lehetett jelen a konferencia egyik fő védnöke, dr. Paskai László bíboros prímás, esztergomi érsek, de elküldte megbízottját, dr. Csordás Eörs kanonokot, kinek jelenléte láthatóan igen fontos volt a hallgatóság, a mintegy 100-150 örménymagyar vagy magyarörmény számára. Az örménységgel kapcsolatban kialakult konfliktushelyzet lényege a következő: a Magyarországon élő mintegy 15 000 örmény három betelepedési hullámban érkezett az országba. Az első jelentősebb népcsoport a XIII. században indult el az ősi földről, amikor Ani városból elüldözték az örményeket. Ők először Krímiába, majd Moldván keresztül Erdélybe menekültek, ahol a XVII. század második felében Apafy Mihály fejedelem engedelmével letelepedtek, és létrehozták Szamosújvár és Erzsébetváros szabad királyi városokat, valamint Gyergyószentmiklóson és Csíkszépvízen kolóniát alkottak. Később, főként Trianon nyomán, Magyarország területén szóródtak szét. A 300 éve magyar kultúrkörnyezetben élő örménység magyarrá vált, de gyökereikre, eredetükre büszkék. Vallásukat tekintve örmény szertartású római katolikusok. A második betelepedési hullámmal érkezettek a század eleji ifjútörök mozgalom népirtása elől kerültek a Kárpát-medencébe, Erdélybe, Magyarországra. A harmadik örmény csoport a második világháború után, a 70-es évektől kezdve a Szovjetunióból települt be Magyarországra, részben házasságkötés útján, részben tanulni mentek oda, vagy politikai okokból telepedtek át. Ők lényegesen kevesebben vannak, de beszélnek az örmény nyelvet, s akik közülük megkeresztelkedtek, azok apostoli gregorián örmények, ortodoxok.

Dr. Csordás Eörs az általa felvázolt történelmi freskóban világosan kimutatta, hogy az örmények évszázadok óta katolikusok, az Örmény Római Katolikus Egyháznak teljes körű létjogosultsága, világos státusza van. Róma az esztergomi érseket nevezte ki a magyarországi örmény egyház fejévé, mivel annakidején a görög katolikus egyháznak nem volt joghatósága. Az örmény katolikusok mindvégig a pápa alá tartoztak. A hitvita következménye az a tulajdonjogi bonyodalom, mely az utóbbi években rendkívüli módon kiéleződött. A magyarörmény katolikusok a budapesti Orlay utcában ezelőtt éppen 25 évvel templomot építettek maguknak. Az örményül beszélő, későbbi bevándorlók csoportja viszont létrehozta a maga Magyarországi Örmény Egyházát, és ez kijelentette: márpedig az Orlay utcai templom őket illeti, ők a valódi örmények Magyarországon. Hat éve a magyarörmények nem járhatnak templomukba, ott örményül zajlik a szertartás, amiből semmit nem értenek, hogy milyen liturgia szerint, azt nem tudják. Dr. Csordás Eörs kanonok természetesen mindenben a magyarörményeknek ad igazat, és a jelen levő dr. Visy Zsolt államtitkárnak, valamint a hallgatóságnak elmondta: ez ügyben dr. Paskai László bíboros levéllel fordult az új egyházi alakulat elnökéhez, amelyre talán élete "legpimaszabb" válaszát kapta.

Egy kérdésre, hogyan tudná segíteni a minisztérium a probléma megoldását, Dr. Visy elmondta, hogy ő nem az egyházakkal foglalkozik. Az államtitkár - a rendezvény másik védnökeként - arra intett: a konferenciát az indulatok lecsillapítására kellene használni, majd a sok évszázados örmény hányattatást ecsetelte. Szerinte az örmény keresztények elszigeteltsége csak az egyiptomi koptok sorsához hasonlítható. Sebesi Karen Attila többek között Eckstein Kovács Péter hazai kisebbségügyi miniszter üzenetét tolmácsolta, melyben kifejtette: a Kisebbségügyi Hivatal mindenképpen felvállalja a romániai örmények ügyét. Dr. Issekutz Sarolta leszögezte: a konferencia egyedül a Magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott hathatós anyagi támogatást. A magyarországi kisebbségi közalapítvány, az Országgyűlés kisebbségekkel foglalkozó Bizottsága egyáltalán nem támogatták a konferenciát. "Leírtak minket", fogalmazott egyértelműen az elnök asszony.

Az első konferencianap délelőttjének további előadói - dr. Sasvári László, ifj. Kabai Ferenc, dr. Issekutz Sarolta és Sebesi Karen Attila - igen érdekes témákat dolgoztak fel, mint azt,

hogy mit üzen az örmény szertartású katolikus szentmise a ma emberének; a magyar örménység reneszánsza; merre halad a romániai örménység.

Dr. Issekutz elnök asszony kemény szavakat küldött a magyar kisebbségügyi hatóságok irányába. Szerinte rasszizmus az, hogy csak azokat tekinti örményeknek, akik ismerik az örmény nyelvet. A korábban betelepdedtek tudatosan vállalták az elmagyarosodást, mert eddig mindig nagyon jól érezték magukat a magyar állam területén. De most kénytelenek fellépni " a gazdasági és politikai manipuláció" ellen. Az Orlay utcában nemcsak templomot oroztak el a közösségtől, hanem múzeumot, könyvtárat, levéltárat is, amelynek visszaszerzéséért mindent meg fognak tenni. Mind Romániában, mind Magyarországon a magyarörmények az örmény szellemi és tárgyi emlékek jogutódjainak tekintik magukat.

Szerinte a magyarországi média az utóbbi években elferdített képet ad az örményekről.

Sebesi Karen Attila a romániai, cseppet sem kevésbé zavaros örményügyekről beszélt, például arról, hogy Varujan Vosganian, az örmények szervezetének vezetője hathatósan támogatja azt, hogy a Székelyföldön ortodox templomok épüljenek.

Az első napon megszervezett sajtótájékoztaton még megtudtuk, hogy az említett magyarországi örmény ortodox egyház 1998-ban jött létre, 124-en alapították. Az örmény önkormányzatok körül is gondok vannak. Érdekes adalék, hogy a magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke, Doncsev Toso bolgár nemzetiségű, a hivatalban pedig ugyanazon személy foglalkozik a bolgár, szerb és örmény kisebbséggel, tehát világos, hogy milyen "kultúrkörbe", vallási csoportosulásba sorolták az örményeket. Az egyházi szervezet egyik vezetője, Alex Avaneszián, legközelebbi munkatársát pedig Valéria Tomescu-nak hívják! A sajtótájékoztaton Dr. Issekutz Sarolta elmondta: ők azért nem kapnak semmilyen kisebbségi támogatást, mert az örmény ellentábor és Doncsev Toso elnök szerint "etnobiznisz" az, amit művelnek, holott adatokkal bizonyította, hogy éppen Avanesziánék húznak hasznot örménységükből, miközben az "örmény ügyet" egyáltalán nem szorgalmazzák.

Az első nap délutánján újabb részletekbe menő, érdekes előadásokat hallgathattunk meg a következő témákról: a brassói római katolikus plébánia-templom magyarörmény mozaikablakai; csíkszépvízi örmény gyökerek; Vágó Pál festőművész munkássága, aki az Erdélyi panorámakép című hatalmas freskó egyik társszerzője; örménymagyarok a Szilágyságban; örmény kutatások Erdélyben. (Előadók: Fancsali János, dr. Száva Tibor - Bécsből, B. Kovács Júlia, dr. Benedek Katalin, Joikits Attila, Tarisnyás Csilla, Miklósi Sikes Csaba.)

A második napon jelen volt páter Vahan Hovagimian, aki az örmény katolikus liturgiáról tartott előadást, és folytatódott azoknak a beszámolóknak a sora, melyek egy-egy erdélyi magyarörmény település kimagasló örmény származású egyéniségeit, az örmények társaságait, azok tevékenységét mutatták be. Lukács Mária, Lengyel Mária, Jakobovits Miklós, Lázár Mária, Ajtony Gábor, Kalamár György, Budai Merza Pál, Calinescu János és Kruzsnyczki Keller Rozália tartott előadást.

A konferencianapokat olyan rendezvények egészítették ki, mint például a Dési Huber István Művelődési Házban megnyílt kiállítás, ahol az örmény származású magyar nemesi családok címereit láthattuk, közöttük a Lászlóffy, a gyergyói Kövér, a Zachariás, a kissármási Mály család, a Káprai báró, a baraczházi Capdebo, a Mártonffy, a szombatsági Sármezei és Vertár családok címereit. Este a Marczibányi téri Művelődési Házban könyvbemutatókra is sor került: az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesült adta ki azt a millenniumi kötetet, melynek szerzője Gudenus János József magyarországi genealógus, az igen szép kivitelezésű, vaskos kötet címe: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája. Ugyanakkor azt a

kötetet is bemutatották, mely a tavalyi hasonló, Szamosújváron megrendezett konferencia anyagát tartalmazza. A rendezvényen gyergyói és szamosújvári örmény egyházi kórusok is felléptek. Verseket szavalt Kalamár György és Sebesi Karen Attila sepsiszentgyörgyi és kolozsvári színművész. A második nap délutánján felemelő érzés volt részt venni azon az ünnepségen, melynek keretében a magyarörmények arról a két aradi vértanúról emlékeztek meg, akik maguk is örmény származásúak voltak: Kiss Ernőről és Lázár Vilmosról van szó. Az 1848-as szabadságharcot, a kor hangulatát, eseményeit Lászlóffy Aladár idézte, aki "baj- és sorstársainak" nevezte a jelen levőket. Dr. Sebesiné Nina Panieva kolozsvári zongoraművésznő és Dinnyés József gitárművész egészítette ki a műsort, melyben Sebesi Karen Attila versfelolvasással, szavatokkal volt jelen. A színpadon felállított kopjafa előtt az aradi vértanúk emlékére meggyújtott gyertyák, a hangszórókból áradó harangzúgás, majd a magyar Himnusz és a Szózat közös eléneklése ékes bizonyítéka volt annak, hogy a hányatott sorsú kis közösség szívben és lélekben valóban magyar, de nem feledkezik meg örmény gyökereiről.

Mondják, hogy Hitler a század eleji örmény genocídiumról vette a mintát, amikor ördögi népiértési tervét kidolgozta. Aki elolvasta Werfel híres regényét (Die vierzig Tage des Musa Dagh), az nem szabadul egykönnyen annak emléktől. E mostoha sorsú nép egyik csoportja népünk részévé vált. Sokszor nem is sejtjük magyar embertársunkról, hogy lényegében.., örmény. Álljon itt néhány közismert neves alkotó, kiváló személyiség neve, kik maguk is örmények (voltak): Hollósy Simon festőművész, az írók közül Csíki Gergely, Bányai Elemér, Petelei István, Szongott Kristóf, Kolozsvári Grandpierre Emil, a tudósok közül dr. Issekutz Béla akadémikus. A ma élők közül a Lászlóffy-testvérek, Aladár és Csaba, Szervátius Tibor, Jakobovits Miklós festőművész és sokan mások. A magyarörménység két miniszterelnököt és több minisztert adott a magyar nemzetnek.

Amikor hazaértem a budapesti konferenciáról, Biluska Annamária, marosvásárhelyi színművésznővel találkoztam, aki örmény származású, és említést tettem neki arról, hogy hol jártam. Ott, az utcán elővett irattárcájából egy megsárgult, újságból kivágott kis papírszeletet, melyen férje, Jánosházy György egyik szonettje található. És rám bízta. Tegyek vele, amit akarok, s majd juttassam vissza hozzá.

Hadd másoljam ide Jánosházy megrendítő sorait.

Örmények

Elvesztették az édes, ősi nyelvet,
a sziklabástyás, szőlős őshazát,
de mély szemükben még az elfelejtett
Ani romtemploma, az Ararát

Hava dereng, felködlik benne néha
a holocaust iszonyata, parázs
gyűlölet réme, hontalanság néma
fájdalma, szégyen, s megaláztatás,

otthon maradt testvérek sorsa, gondja,
kiknek vérét ontják most is naponta -
de szemük éjén mosoly villan át,

ha képzeletben meghitt, régi porták
felől örmény szelek orrukba hordják
a nyárson sült bárány illatát.